

Željko Pavić, Philosophia fundamentalis Josipa Stadlera, Biblioteka »Radovi«, knj. 9, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2006, 304 str.

Knjiga Željka Pavića *Philosophia fundamentalis Josipa Stadlera* izašla je 2006. godine u Sarajevu, u izdanju »Vrhbosanske katoličke teologije«. Riječ je o monografsko-kritičkom prikazu temeljnih aspekata »fundamentalne filozofije« vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera (1843 – 1918).

Pisac knjige Željko Pavić, autor nekoliko knjiga iz područja filozofije i velikog broja prijevoda filozofskih tekstova, dugi se niz godina, između ostaloga, bavio neoskolastičkom filozofijom, napose Stadlerom, tako da je ova knjiga plod njegova dugogodišnjeg iscrpnog rada.

Nadbiskup Stadler, »preporoditelj Bosne«, poznat po svojem kulturno-prosvjetiteljskom i unutarcrkvenom, pastoralno-obnoviteljskom radu bio je i plodan filozofijski pisac, osobito zaslužan za oblikovanje filozofijske terminologije na hrvatskom jeziku.

Autorova je *nakana* bila upravo istražiti njegov filozofijski rad, i to tako da »Stadler iz vlastite pozadine dođe do svojeg vlastitog prava«. Pritom se Stadler shvaća kao »izvorni mislitelj« iako je pripadao neoskolastici, filozofijskom pravcu koji, u svojem ponekada pretjerano revnom pozivanju na Tomu Akvinca, i nije nudio mnogo originalnih rješenja. Pod izvornošću autor prvotno misli na »jedinstvo« Stadlerove »faktičke egzistencije« i njegove filozofije, odnosno na činjenicu kako njegov sustav polazi od njegove *osobne vjere* u »jedinstvo vjerovanja, mišljenja i djelovanja«, a u pozadini kojeg je nastojanje da »prikaže, ali ne i po svaku cijenu da obrani, *vlastiti uvid u ono što jest*«.

Sâm je autor pred svoje istraživanje postavio tri zadaće: »1. prikazati Stadlera u kontekstu (neo)skolastičke filozofije; 2. u kontekstu njegova vremena i tadašnjih filozofijskih gibanja; 3. u kontekstu suvremene filozofije, kako bi se uopće omogućilo Stadleru da vrednuje samoga sebe.« Polazeći od ovih zadataka, autor nam obrazlaže i svoju »metodu« istraživanja, naime kako bismo mogli ispravno pristupiti i uopće razumjeti Stadlera, potrebno je »1. osvjetliti temeljnu poziciju neoskolastike i iz nje pristupiti Stadleru; 2. gdje god to nije bilo moguće, vratiti se aristotelovsko-tomističkoj tradiciji i poduzeti rekonstrukciju iz njezinih izvora (...) i 3. usporediti Stadlerova dostignuća s dostignućima današnje neoskolastike i suvremene filozofije uopće, dopuniti i proširiti ih u cilju boljega razumijevanja i moguće kritičke prosudbe.«

Knjiga se, pored predgovora, sastoji od četiriju dijelova, od kojih je svaki dalje podijeljen na manje cjeline.

Prvi dio, *Odrednice Stadlerova filozofiranja* predstavlja svojevrsni uvod, a podijeljen je na dva poglavlja, »Philosophia fundamentalis sive ontologia« i »Između tradicionalizma i modernizma«.

Na samome početku Stadlerova se filozofija razumije kao »fundamentalna filozofija« (»philosophia fundamentalis«). Kako bi obrazložio svoju tezu, autor oertava širi kontekst neoskolastike Stadlerova vremena kritički analizirajući dominaciju »tomizma«, koja je otpočela enciklikom »Aeterni Patris«, nasuprot drugim filozofijskim tradicijama, napose platonističko-augustinovskoj, koje se pojavljuju u kršćanstvu. Iz te vizure autor tematizira odnos fundamentalne teologije i fundamentalne filozofije kod Stadlera, odnosno pokušava »dovesti u međuigru Stadlerovu fundamentalnu teologiju i njegov filozofijski sustav«. U prvome planu autora zanima nadbiskupovo »nastojanje oko kršćanski valjane (spekulativne) filozofije« kao i »traženje zajedničkog izvora smislenosti svake vjerničke egzistencije (Boga)«, i to »prije svega u pogledu na sam taj smisao i njegovo egzistencijalno izvršenje«. Ovdje i fundamentalna filozofija i fundamentalna teologija imaju »istu zadaću«: »iznaći onu 'prvu filozofiju' (prima philosophia) koja će u spekulativnom pogledu osigurati umnost, odnosno valjanost koliko teologijskih toliko i samih filozofijskih spoznaja«, ali u isto vrijeme i »osloboditi hermeneutički horizont 'slušatelja riječi' (K. Rahner) koji su u stanju razumjeti tu (Božju) riječ i u njima tuđim religijama.«

Na tom se putu autor bavi i pitanjem »metodologijskog i duhovno-povijesnog okvira Stadlerova filozofiranja«, pri čemu se pod »metodologijom« podrazumijeva ono što »iz samog života nagoni na put promišljanja« kako bi se išlo »posred puta vlastita života«. Za Stadlera, takvo polazište čine »katolička reakcija na modernizam i liberalizam«. Pri tome autor zaključuje da premda Stadler ostaje na klasičnim tomističkim pozicijama, ovdje nije riječ o uskogrudnom klerikalizmu ili odbijanju »novoga«, već je njegova intencija upravo suprotna: on nastoji doći do onoga što je »primjereno i zajedničko svim vremenima i umovima«, onoga što »premošćuje prošlost, sadašnjost i budućnost«.

Drugi dio, *Stadlerova »metafizička antropologija«* sabire i analizira Stadlerovo filozofiranje o čovjeku, iako on, ističe autor, niti je napisao sustavnu »metafizičku antropologiju« niti je uopće koristio taj termin. Ipak »mnoštvo razloga«, prema autoru, daje za pravo govoriti o ovoj temi kod Stadlera.

Prije svega, Stadlerov se nauk o čovjeku smješta u ispravan kontekst: u skolastici i neoskolastici čovjek zauzima mjesto u *poretku* (ordo) koji stvara Bog i iz kojeg, u ovoj tradiciji filozofiranja, on »uopće postaje razumljiv«. Antropologijsko pitanje, u suvremenom smislu, »o čovjeku kao čovjeku« u ovoj je vizuri »nedopustivo«.

U središtu je pitanje o »ljudskoj duši« (de anima humana) koja je ovdje mišljena »s onu stranu svih psihologizama, (...) dakle izričito filozofijski«, njezinim svojstvima te odnosu prema tijelu i besmrtnosti. Riječ je upravo o »metafizičkoj«, a ne o »filozofskoj« antropologiji, i to poradi »ontologijskog načina postavljanja pitanja« gdje se pita o »bitku bivstvujućeg u cjelini«, »iz kojeg se onda osvjetljava i sam čovjekov bitak i to *sub specie* vječnog i božanskog bitka«. U tako se mišljenoj antropologiji »polazi od općih ontologijskih načela i pojavne strukture čovjekova bitka« kako bi se tragalo za »zadnjim temeljima 'čovjekobitka'«.

Trostruki je razlog, iako on ne postavlja pitanje o »čovjeku kao čovjeku«, poradi kojeg je moguće govoriti o Stadlerovoj »metafizičkoj antropologiji«: prvotno, cjelokupna su njegova filozofijska istraživanja usmjerena na čovjeka i na ono što on može spoznati, potom »prvo neposredno čovjekovo iskustvo jest iskustvo tjeles-

nosti vidljivoga svijeta i njega samog« – kozmologija kao znanost o »vidljivom« i »tjelesnom« svijetu prethodi »dušoslovlju« kao »netvarnoj razini čovjekova bitka«, i posljednje, u spisima »Psihologija« i »Noetika« analizira se uloga jezika i s time povezana teorija značenja koja pridonosi »cjelovitom zadobivanju slike« o onome »što i kako čovjek jest«.

Autor tako i analizira Stadlerovo bavljenje temom »čovjek« polazeći od njegove *kozmiologije* koja prvotno postavlja *metafizičko* pitanje o »vidljivim tijelima ovoga svijeta uopće«, a potom antropologijsko o »stupnjevima anorgansko-organskog bitka«. Autor slijedi Stadlerovo izlaganje polazeći od nežive prirode, preko »stvaranja života«, do vegetativnog života, životinja i, konačno, čovjeka koji »ne pripada u poredak fundiranja anorgansko-organskog svijeta zato što on po skolastičkom nauku zauzima posebno mjesto u 'kosmosu'.« Čovjek se, naime, po vrsti razlikuje od »svega drugog bivstvujućeg« po »duši«. Zato se u skolastici i neoskolastici, tako i kod Stadlera, duša obrađuje u disciplini koja se naziva »racionalnom psihologijom« koja nema nikakvih poveznica s »empirijskom psihologijom«, već je čisto filozofijska disciplina. Takva »filozofijska psihologija« u Stadlera »ima za predmet cjelinu čovjekova duševnoga bitka (razum i volju) u njegovoj interakciji s čovjekovim tijelom i ona u jedinstvu s kozmologijskim razmatranjima anorgansko-organskog poretka bivstvujućeg čini jednu cjelovitu *metafizičku antropologiju*.«

Važno je ovdje ukratko se osvrnuti i na ekskurs o Stadlerovom »razumijevanju jezika i filozofijskog nazivlja« gdje se autor osvrće na Stadlerov prinos filozofijskom razumijevanju *jezika, znamenovanja i imenovanja* prema djelima »Dijalektika« i »Psihologija« gdje se »jezik« misli kao »prvo neposredno opstojanje misli, odnosno ideja«, ali i na nadbiskupov *doprinos stvaranju hrvatske filozofijske terminologije*. Autor se kritički osvrnuo na autore koji su se prije njega bavili značenjem i dosezima Stadlerovih prevoditeljskih i terminoloških rješenja. Posebno je zanimljiva usporedba s još jednim »pionirom« hrvatskog filozofijskog nazivlja, također neoskolastičkim filozofom i nadbiskupom *Antom Bauerom* i njegovim terminološkim rješenjima. Istaknuto je kako su obojica autora pridonijela terminološkoj standardizaciji.

Treći dio, *Naravno bogoslovlje* obrađuje Stadlerovu *filozofijsku teologiju*, osobito njegovo tematiziranje »dokaza za bitak Boga«. Autor se na samome početku opsežno osvrće na poteškoće filozofijskog pristupa Bogu, ponajprije na opasnost da filozofijska teologija polazi od »bezgranične vjere u um«, iz koje slijedi da bi takav um za svoju spoznaju tražio »zahtjev apsolutne bezuvjetnosti« u spoznavanju onog božanskog. Prema autoru, filozofiranje o Bogu ima »umski« pristup tek onda kada postaje svjesno svojih granica, kada »predstavlja nastojanje ne da se odredi Bog, već da se naše promišljanje Boga odredi u svojim granicama i mogućnostima.« Autor donosi kratak osvrt na povijest i značenje pojma »naravna teologija« od Aristotela preko Kanta do neoskolastike. S tim se temeljnim pretpostavkama pristupa Stadlerovu izvođenju dokazivanja Božjeg bitka koje »nastoji doći do spoznaje Boga pomoću 'naravnog svjetla razuma' i to polazeći od čovjeka i vidljivog svijeta«. To znači da Stadler, zajedno s cjelokupnom (neo)skolastičkom tradicijom, odbacuje apriorno dokazivanje Božjeg bitka. Prema Stadleru, Boga se može dokazivati jedino aposteriorno, odnosno od učinaka se dolazi do njihova uzroka, tj. Boga.

Autor prije svega pokušava iznaći Stadlerova »spoznajno-teorijska polazišta« u promišljanju dokazivanja Boga te zaključuje kako je on utemeljio »naravno bogoslovlje« na »objektivnoj očevidnosti onog što se pojavljuje na samome sebi«, otvorivši tako »mogućnost jednog drugačijeg razumijevanja Boga i bivstvjućeg u cjelini«, razumijevanja koje polazi od pitanja »što 'bivstvjuće' i Bog kao njegov temelj 'jest'«. Iz ovoga valja razumjeti i Stadlerovu kritiku ontologijskog dokaza, ali i njegov pokušaj izvođenja dokaza o Bogu, koje on dijeli na »*metafizičke*« – koji polaze od »principa metafizičke kauzalnosti koji isključuje beskonačni red uzroka i učinaka i (...) zaključuje na nužnost zadnjeg (tvornog) uzroka«; potom »*fizičke*« (*kozmologijske*) – koji proizlaze iz vidljivoga reda u svijetu; i »*moralne*« – koji proizlaze »ili iz objektivnog običajnosnog poretka ili iz konkretnog iskustva svijesti«.

U zaključnim razmatranjima vezanim uz ovo poglavlje autor zaključuje kako, iako se Stadler u potpunosti oslanja na Tomino izvođenje dokaza za bitak Boga i ne ulazi u temeljitiju raspravu s filozofijom svoga vremena, ipak u svojem filozofiranju sadrži »motrišta i polazišne točke« koje se i danas mogu pokazati veoma aktualnima.

Posljednji, četvrti dio knjige, *Appendix* donosi »popis Stadlerova filozofijskog nazivlja«, a sastavljen je prema njegovom prijevodu Tongiorgieva »Logike«, kao i vlastitim djelima »Logika«, »Opća metafizika ili ontologija« i »Kosmologija«. Riječ je o veoma temeljitom i iscrpnom popisu koji predstavlja značajan doprinos istraživanju povijesti oblikovanja filozofijske terminologije na hrvatskom jeziku.

* * *

Philosophia fundamentalis Josipa Stadlera iz više je razloga vrijedno djelo. Prije svega, riječ je o jednoj od rijetkih cjelovitih monografija o filozofijskom radu Josipa Stadlera i stoga, u određenome smislu, pripada u »pionirske pokušaje« interpretacije ne samo jednog značajnog autora već i načina filozofiranja o kojem se na ovim prostorima malo govorilo. Samim time, u prvi plan istupa i vrijednost ovog djela za proučavanje povijesti filozofske misli na hrvatskom i bosanskohercegovačkom jezičnom i duhovno-kulturnom prostoru.

S druge strane, važno je istaknuti sam *autorov pristup Stadleru*. Naime ovdje nije riječ o pukom nekritičkom prikazivanju i prericanju Stadlerovih filozofijskih uvida, već je prije svega, prema našem mišljenju, riječ o kritičkoj interpretaciji, koja k tome ne polazi od neoskolastičkog pokušaja tumačenja. Naime autor ne pokušava »ostaviti« Stadlera unutar neoskolastičke misli, već nastoji prepoznati njegov izvorni poticaj cjelokupnoj filozofiji, pri tome se ne libeći izreći i kritike na Stadlerov račun. Na taj način u filozofijskom smislu Stadler postaje naš suvremenik.

S obzirom na ciljeve koje je autor sebi postavio (a koji su navedeni na početku ovoga teksta) može se bez ustezanja reći kako ih je u potpunosti ostvario.

DANIJELO TOLVAJČIĆ